

جغرافیای سیاسی و نظام حقوقی آب‌های ایران (خلیج فارس، دریای عمان و دریای خزر)

نویسندگان:

محمد حسن نامی - علی محمدپور

ناشر:

انتشارات سهره

سرشناسه: نامی، محمد حسن، ۱۳۳۲
عنوان و نام پدیدآور: جغرافیای سیاسی و نظام حقوقی آب‌های ایران / تألیف محمد حسن نامی
مشخصات نشر: تهران: انتشارات سهره، ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری: ۱۲۰ ص. : نقشه
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۴۶۳-۰۰-۱
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۰۹-۱۱۴.
موضوع: جغرافیای سیاسی
موضوع: حقوق دریاها
موضوع: جغرافیای سیاسی آب‌های ایران
شناسه افزوده: محمدپور، علی، ۱۳۵۵
رده‌بندی کنگره: ۷۱۳۸۹ ج ۲ ن ۲ / KMH ۹۷۰
رده‌بندی دیویی: ۳۴۱/۴۵۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۲۰۲۳۰۷۳

انتشارات سهره

جغرافیای سیاسی و نظام حقوقی آب‌های ایران

نویسنده: محمد حسن نامی - علی محمدپور

ویراستار: فرهاد فیاض

صفحه‌آرایی: مینا صفری

شمارگان: ۳۰۰۰ جلد

لیتوگرافی: ماورا،

چاپ: شادرنگ

ناشر: انتشارات سهره، زیتون سبز

قیمت: ۴۵۰۰۰ ریال

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۴۶۳-۰۰-۱

تهران، خیابان انقلاب، بین ویلا و حافظ، خیابان پورموسی، کوچه بامشاد، پلاک ۲، واحد ۱

کدپستی: ۱۵۹۹۶۱۷۷۱۱ تلفن: ۲۱-۸۸۹۴۸۸۲۰-۸۸۹۳۲۶۵۲ دورنگار:

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۱	پیشگفتار
۱۳	مقدمه
فصل اول: سیر تکوین حقوق دریاها	
۱۵	مقدمه
۱۶	منابع حقوق دریاها
۱۷	تعریف حقوق دریاها
۱۷	مفهوم دریا در حقوق بین‌الملل
۱۷	تفاوت حقوق دریاها با حقوق دریایی
۱۸	اهمیت حقوق دریاها
۱۸	حمل و نقل دریایی
۱۸	تحولات اولیه حقوق دریاها
۱۹	سیر تدوین قواعد حقوق دریاها
۲۱	تاریخچه حقوق دریایی ایران
۲۲	دلایل عدم تصویب کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها توسط ایران
۲۳	۱- مواضع ایران در کنفرانس حقوق دریاها
۲۵	۲- دلایل عدم تصویب کنوانسیون توسط ایران
۳۲	۳- شمول کنوانسیون بر دولتهای غیر عضو
۳۵	سازمان بین‌المللی دریانوردی (IMO)
۳۵	تاریخچه
۳۶	اهداف
۳۷	ساختار
۳۷	الف) مجمع
۳۸	ب) شورا
۳۹	ج) کمیته ایمنی دریانوردی (MSC)

۴۰	 (LEC) کمیته حقوقی
۴۰	 (MEPC) کمیته حفاظت از محیط زیست دریایی
۴۱	 (TC) کمیته همکاریهای فنی
۴۱	 (FAL) کمیته تسهیل
۴۱	 (ح) دبیرخانه

فصل دوم: حقوق دریاها

۴۳	 شیوه اعمال حاکمیت در مناطق دریایی
۴۳	 الف) مناطق دریایی و حدود آنها
۴۳	 ۱- آب‌های داخلی
۴۴	 ۲- دریای سرزمینی
۴۵	 ۳- منطقه مجاور (منطقه نظارت)
۴۵	 ۴- فلات قاره
۴۵	 ۵- منطقه اقتصادی- انحصاری
۴۶	 ب) نظام حقوقی حاکم بر مناطق مختلف دریایی
۴۶	 ۱- حقوق و تکالیف دولت ساحلی بر آبهای داخلی
۴۶	 ۲- حقوق و تکالیف دولت ساحلی در دریای سرزمینی
۴۷	 ۳- حقوق و تکالیف دولت ساحلی در منطقه مجاور (نظارت)
۴۸	 ۴- حقوق و تکالیف دولت ساحلی در فلات قاره
۴۸	 ۵- حقوق و تکالیف دولت ساحلی در منطقه اقتصادی- انحصاری
۴۹	 ج) حقوق و تکالیف دولتها در مناطق مختلف دریایی
۴۹	 ۱- امور مدنی و جزایی در آبهای داخلی
۵۰	 ۲- امور مدنی و جزایی در دریای سرزمینی
۵۰	 ۳- اعمال وقایع حقوقی در منطقه فلات قاره
۵۱	 ۴- منطقه مجاور (منطقه نظارت)
۵۱	 ۵- امور مدنی و جزایی در منطقه اقتصادی- انحصاری

فصل سوم: معرفی برخی از قواعد کلی و روشهای تحدید حدود مرزهای آبی

۵۳	 مقدمه
۵۳	 ۱-۲- روش خط منصف (هم فاصله)
۵۵	 ۲-۲- روش تقسیم بر اساس رگرسیون کمترین مربعات
۵۷	 ۲-۲- تساوی حقوق و اصل عدالت و انصاف

۵۷	۲-۴- مفهوم قاعده تناسب:
۵۷	حکم مورخ ۳ ژوئن ۱۹۸۵، در مورد لیبی و مالت
۵۹	منطقه ماهیگیری حفاظت شده توسط اسپانیا در دریای مدیترانه

فصل چهارم: خلیج فارس و دریای عمان

۶۱	خلیج فارس
۶۱	موقعیت جغرافیایی
۶۲	ویژگی‌های جغرافیایی دریای مکران (عمان)
۶۳	تحدید حدود فلات قاره در خلیج فارس
۶۳	پیدایش مفهوم دریاهاى بسته و نیمه بسته
۶۵	خلیج فارس به عنوان یک دریای نیمه بسته
۶۶	نظام موافقت‌نامه‌های تحدید حدود در خلیج فارس
۶۸	ویژگی‌های موافقت‌نامه تحدید حدود در خلیج فارس
۶۹	خط منصف و خط متساوی‌افاصله
۶۹	شرایط ویژه و مستثنیات تحدید حدود در منطقه خلیج فارس
۷۰	شرایط مناطق جنگی و مناطق ممنوعه دریایی در خلیج فارس
۷۱	وضع مالکیت‌های ایران در خلیج فارس
۷۲	مرزهای تعیین شده بین ایران و دیگر کشورهای خلیج فارس
۷۳	۱- مرز دریایی ایران و عربستان سعودی
۷۵	۲- مرز دریایی ایران و بحرین
۷۶	۳- مرز دریایی ایران و قطر
۷۶	۴- مرز دریایی ایران و عمان
۷۷	۵- مرز دریایی ایران و امارات متحده عربی
۷۸	۶- مرز دریایی ایران، عراق و کویت
۷۹	۷- مرز دریایی ایران و پاکستان
۸۱	جزایر
۸۲	قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان
۸۲	فصل اول - دریای سرزمینی
۸۴	فصل دوم - منطقه نظارت
۸۵	فصل سوم - منطقه انحصاری اقتصادی و فلات قاره
۸۶	فصل چهارم - مواد نهایی

پیشگفتار

علاقه‌مندی حاکمان و دولتها برای گسترش حیطه حاکم بودن خویش بر دریاها سابقه‌ای بسیار طولانی دارد، اما توجه قدرتهای استعماری اروپا در نیمه دوم قرن پانزدهم به کشف مناطق جدید و تصرف سرزمینهای تازه، باعث افزایش فوق‌العاده این توجهات به سوی دریاها شد. قدرتهای دریایی یکی پس از دیگری، حاکم بودن بر آبهای جهان را در اختیار گرفتند و در جهت افزایش این قدرت کمترین حقوق را برای دولتهای ساحلی قائل شدند. در مقابل، دولتهای ساحلی برای تأمین امنیت خویش، بهره‌برداری از منابع دریایی و بعدها منابع زیر بستر (در جهت افزایش تسلط خود) بر میزان بیشتری از آبهای ساحلی کوشش می‌کردند. بحث‌ها و کشمکش‌های فراوانی طی قرن هفدهم تا قرن حاضر بین دولتها در این زمینه وجود داشته که گاهی اوقات به درگیریهایی نیز منجر شده است.

پس از جنگ جهانی اول و با تشکیل جامعه ملل، اولین کنوانسیون حقوق دریاها در سال ۱۹۳۰م. در شهر لاهه تشکیل شد که به هیچ‌گونه تفاهمی دست نیافت اما طرح مسأله در میان کشورها به‌عنوان اولین قدم قابل توجه بود. سازمان ملل متحد نیز با تشکیل دو کنفرانس در سالهای ۱۹۵۸م. و ۱۹۶۰م. تلاش کرد تا به اتفاق نظری در مورد حقوق بین‌الملل دریاها دست پیدا کند که توفیق چندانى را به همراه نداشت.

ارائه پیشنهاد دکتر آروید پاردو^۱ نماینده مالت در سازمان ملل در سال ۱۹۶۷م. (چرچیل ولو، ۱۳۶۷، ۳۷) جرقه‌ای بود تا سومین کنفرانس در این مورد آغاز به کار کند. کنفرانس سوم بین‌المللی حقوق دریاها از سال ۱۹۷۳م. آغاز به کار کرد و طی ۹ سال ۱۱ اجلاس را در شهرهای مختلف جهان برگزار کرد تا اینکه در نهایت سال ۱۹۸۲م. نمایندگان ۱۱۹ کشور جهان در جامائیکا سند نهایی کنفرانس تحت عنوان «کنوانسیون حقوق بین‌الملل دریاها» را (که مشتمل

بر ۱۷ فصل و ۳۲۰ ماده بود) امضاء کردند. جمهوری اسلامی ایران نیز از جمله این کشورها بود که ضمن امضای کنوانسیون، موارد اختلاف نظر خود را به‌عنوان سند ضمیمه تقدیم کرد. (چرچیل ولو، ۱۳۷۶، ص ۶۴۹). لازم الاجراء بودن این کنوانسیون موکول به تأیید حداقل ۶۰ مجلس قانونگذاری در کشورهای مختلف بود که تا به حال مجلس بیش از ۷۰ کشور جهان آن را تصویب کرده‌اند. لذا مفاد این کنوانسیون برای اعضای آن لازم الاجراء است و کشورهای غیر عضو نیز نباید اقدامی بر خلاف آن انجام دهند.

در کشور ایران، در سال ۱۳۱۳ ه. ش. (۱۹۳۳ م.)، اولین قانون مناطق دریایی تصویب شد و پس از آن دومین قانون در سال ۱۳۳۸ (۱۹۵۹ م.) به تصویب مجلس وقت رسید.

قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان، مصوب ۱۳۷۲/۱/۳۱ مجلس شورای اسلامی، سومین و کاملترین قانون مناطق دریایی است که در کشور ما تصویب شده است. علاوه بر قوانین فوق، در سال ۱۳۵۲ ه. ش. هیأت وزیران وقت، تصویب نامه‌ای درباره خط مبدأ آبهای داخلی و سرزمینی ایران داشت که در قانون سال ۱۳۷۲ مجلس نیز مورد تأیید و استناد قرار گرفت.

مقدمه

در نیمه دوم قرن بیستم بخشی از دگرگونی‌های ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی در عرصه آبها پدید آمده‌اند به گونه‌ای که توانسته‌اند در ابعاد جهانی داده‌های ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی را تحت تأثیر قرار دهند.

نخستین دگرگونی؛ ضمیمه کردن گستره‌های وسیع دریایی از سوی کشورهاست. در حالی که از قرن‌ها یا از هزاران سال پیش کشورها تنها بر سرزمین‌های بیرون از آب مناقشه داشته‌اند؛ امروز بر روی دریاها و اقیانوس‌ها هر یک می‌کوشند تا حداکثر اشکال مختلف حاکمیت خود را افزایش دهند. (بولاکست؛ ۱۳۶۸: ص؛ ۱۱۱)

به همین دلیل رقابت بر سر تصرف محیط‌های دریایی به تدریج گسترش یافته و ضرورت نظام‌مند شدن نحوه بهره‌برداری از دریا بیشتر مطرح شده است. در این خصوص و با توجه به رابطه بین دریا و قدرت دو رویکرد را می‌توان مورد توجه قرار داد. رویکرد اول ناظر بر تأثیر دریا در شکل‌گیری قدرت اعم از قدرت ملی یا بین‌المللی است و با بررسی بنیان‌های دریایی قدرت شامل جنبه‌های اقتصادی، ژئوپلیتیکی، ارتباطی و نظامی؛ سهم دریا در تولید قدرت مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

رویکرد دوم نیز؛ نقش قدرت دریایی برای اعمال اراده سیاسی را به نمایش می‌گذارد. به گونه‌ای که منابع قدرت قابلیت تبدیل شدن به عناصر قدرت را پیدا می‌کنند و این عناصر به خلق قدرت دریایی می‌پردازند. (حافظ نیا؛ ۱۳۸۳: صص ۲۰۱-۲۰۶)

بر اساس رویکردهای فوق و با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی ایران که بین دو پهنه آبی خلیج فارس و دریای خزر واقع شده است؛ بخش اعظم منزلت ژئوپلیتیکی ایران در تولید قدرت دریایی نهفته است و لذا به این منظور شناسایی فرصت‌های پیش روی ایران در عرصه دریایی و افزایش قدرت چانه‌زنی در مناسبات منطقه‌ای- جهانی؛ انجام مطالعات عمیق و کارشناسی در این زمینه ضرورتی انکارناپذیر می‌باشد.

جغرافیای سیاسی و نظام حقوقی آبهای ایران در ۶ فصل به بررسی سیر تکوین حقوق دریاها و موقعیت ایران در خلیج فارس، دریای عمان و دریای خزر می‌پردازد.

در فصل اول، دوم و سوم کتاب؛ مبانی نظری حقوق دریاها و سیر تکوین آن شامل نظام حقوقی حاکم بر مناطق مختلف دریایی و وضعیت حقوقی تنگه‌ها را مورد بحث قرار می‌دهد.

فصل چهارم به گستره آبی خلیج فارس و دریای عمان اختصاص یافته است و در این فصل ضمن پرداختن به موافقت‌نامه‌های تحدید حدود مرزی؛ به مرزهای ایران و قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان پرداخته شده و اهمیت ژئوپلیتیکی تنگه هرمز نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل پنجم کتاب به بررسی تنگه هرمز و موقعیت استراتژیک و ژئوپلیتیکی آن می‌پردازد در فصل پایانی کتاب؛ دریای خزر و رژیم حقوقی آن و همچنین روش‌های تقسیم دریا مورد نقد و واکاوی واقع شده است.

در انتهای کتاب نیز نتیجه‌گیری مختصری از مباحث مطرح شده صورت گرفته است.

دکتر زهرا احمدی‌پور

عضو هیات علمی گروه جغرافیای دانشگاه تربیت مدرس